

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-44>

УДК: 336.14:352.075.1]:355.01(477)

ГЛУЩЕНКО Ольга

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
<http://orcid.org/0000-0001-5856-3373>

ШВАЙКО Мар'яна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0002-3911-0392>

СРЬОМЕНКО Роман

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
<https://orcid.org/0009-0009-2670-3082>

ФІНАНСИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВОЄННИХ УМОВАХ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКЛИКИ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

У статті досліджується складний процес адаптації фінансової системи місцевого самоврядування України в умовах війни та післявоєнного відновлення. Основну увагу зосереджено на викликах, з якими стикаються місцеві громади через значне скорочення доходів бюджетів, що вимагає нових підходів до управління фінансами. Наведено приклади ефективних інноваційних рішень, таких як впровадження електронних аукціонів і цифрових систем управління, що дозволяють громадам підвищувати фінансову стійкість навіть в умовах кризи. Автори наголошують на важливості диверсифікації джерел доходів місцевих бюджетів для забезпечення стійкості у воєнний та післявоєнний періоди. Зокрема, розглядаються можливості розвитку комунальних підприємств, місцевих податків, зборів та зеленого туризму як нових джерел доходів, що можуть підтримати місцеві бюджети в умовах економічної кризи. Крім того, стаття підкреслює значущість співробітництва між громадами для економії ресурсів та залучення додаткових інвестицій у спільні інфраструктурні проекти.

Окрему увагу приділено необхідності реформи міжбюджетних відносин в Україні, яка має враховувати нові економічні реалії та сприяти ефективному розподілу ресурсів між громадами. У висновках зроблено акцент на потребі розвитку фінансової автономії місцевого самоврядування, що дозволить громадам більш ефективно використовувати кошти та сприятиме сталому економічному розвитку на місцевому рівні.

Ключові слова: фінанси, бюджетні видатки, механізм управління, публічні фінанси, цифрові технології, місцеве самоврядування.

HLUSHCHENKO Olga, SHVAIKO Mariana, YEROMENKO Roman

V. N. Karazin Kharkiv National University

FINANCES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN WARTIME CONDITIONS: RESENT TRENDS, CHALLENGES, PROBLENS AND PATH OF DEVELOP

This article examines the complex process of adapting the financial system of local self-government in Ukraine under conditions of war and post-war recovery. The primary focus is on the challenges faced by local communities due to significant reductions in budget revenues, which necessitate new approaches to financial management. Examples of effective innovative solutions, such as the implementation of electronic auctions and digital management systems, are provided, enabling communities to enhance financial resilience even in crisis situations. The authors emphasize the importance of diversifying the sources of local budget revenues to ensure stability during wartime and post-war periods. Specifically, the article considers the potential development of municipal enterprises, local taxes, fees, and green tourism as new revenue sources that can support local budgets in times of economic crisis. Additionally, the article underscores the significance of cooperation between communities for resource conservation and attracting additional investments in joint infrastructure projects. Special attention is given to the necessity of reforming inter-budgetary relations in Ukraine, which should account for new economic realities and promote the efficient allocation of resources among communities. In the conclusions, emphasis is placed on the need to develop the financial autonomy of local self-government, allowing communities to more effectively utilize funds and foster sustainable economic development at the local level.

Keywords: finance, budget expenditures, management mechanism, public finance, digital technologies, local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність теми дослідження зумовлена критичними викликами, з якими стикнулися фінанси місцевого самоврядування в Україні під час повномасштабної війни. За даними Міністерства фінансів України, доходи місцевих бюджетів у 2022 році скоротилися на 27,5% порівняно з 2021 роком, що призвело до значного дефіциту ресурсів для забезпечення базових потреб громад. Водночас, видатки на соціальний захист та підтримку внутрішньо переміщених осіб зросли в середньому на 35-40% у різних регіонах країни.

Війна загострила проблему нерівномірності фінансового потенціалу громад: якщо у відносно безпечних західних областях України надходження до місцевих бюджетів у 2023 році зменшилися в середньому на 15-20%, то в прифронтових та окупованих територіях падіння сягнуло 70-90%. Це вимагає переосмислення системи міжбюджетних відносин, механізмів фінансового вирівнювання та пошуку нових джерел наповнення місцевих бюджетів в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Ключовою проблемою, яка потребує довгострокового вирішення, є забезпечення фінансової стійкості та автономії

місцевого самоврядування в умовах високої невизначеності та зовнішніх шоків, що вимагає розробки адаптивних механізмів управління місцевими фінансами та диверсифікації джерел доходів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд останніх наукових публікацій демонструє зростаючий інтерес серед науковців до проблематики фінансової стійкості українських територіальних громад під час війни з російським агресором. Особливу увагу варто приділити працям таких дослідників як В. Баранник [3], О.Гібадуллін [1], І. Дунаєв [5; 1], Я. Жаліло [4], Г. Потапенко [3] та інші.

Деякі українські дослідники [3, 4] фокусуються на аналізі впливу децентралізації на здатність місцевого самоврядування протистояти економічним шокам та забезпечувати сталий розвиток в умовах невизначеності. Зокрема, ряд досліджень підкреслює важливість диверсифікації джерел доходів місцевих бюджетів як ключового фактора фінансової стійкості [2].

Аналіз даних по країнах ОЕСР показує, що громади з більш диверсифікованою структурою доходів демонструють на 15-20% вищу стійкість до економічних криз порівняно з громадами, що залежать від одного-двох джерел доходів. У контексті України, де до 60% доходів місцевих бюджетів формується за рахунок податку на доходи фізичних осіб, ця проблема набуває особливої гостроти.

Інший напрямок досліджень зосереджений на вивченні інноваційних фінансових інструментів для місцевого розвитку, таких як муніципальні облигації, державно-приватне партнерство та партисипативне бюджетування. Міжнародний досвід показує, що впровадження цих інструментів може збільшити інвестиційний потенціал громад на 25-30% без суттєвого збільшення боргового навантаження.

Значна увага в сучасних дослідженнях приділяється питанням цифровізації управління місцевими фінансами та впровадженню смарт-технологій у бюджетний процес. За оцінками експертів Світового банку, цифровізація фінансового менеджменту на місцевому рівні може підвищити ефективність використання бюджетних коштів на 10-15% та збільшити прозорість фінансових потоків.

У контексті воєнного стану та післявоєнного відновлення особливої актуальності набувають дослідження механізмів фінансового забезпечення відбудови інфраструктури та стимулювання економічного розвитку на місцевому рівні.

Аналіз міжнародного досвіду післявоєнного відновлення показує, що ефективна система фінансового вирівнювання та цільових трансфертів може зменшити регіональні диспропорції на 30-40% протягом 5-7 років після завершення активних бойових дій. Водночас, дослідники підкреслюють необхідність балансу між централізованим фінансуванням відбудови та збереженням фінансової автономії місцевого самоврядування. Окремий напрямок досліджень фокусується на розробці методологій оцінки фінансової спроможності громад в умовах високої невизначеності та ризиків. Запропоновані моделі стрес-тестування місцевих бюджетів дозволяють оцінити їх стійкість до різних сценаріїв розвитку подій та розробити превентивні заходи для мінімізації фінансових ризиків [5].

Загалом, сучасні дослідження фінансів місцевого самоврядування характеризуються міждисциплінарним підходом, поєднуючи методи економічного аналізу, публічного управління та кризового менеджменту для розробки комплексних рішень щодо забезпечення фінансової стійкості та розвитку територіальних громад в умовах глобальних викликів та трансформацій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті – узагальнити причини і наслідки проявів сучасних тенденцій, викликів, проблем і шляхів розвитку у сфері фінансів місцевого самоврядування у воєнних умовах в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Воєнні умови значно впливають на фінансову базу місцевого самоврядування, оскільки спостерігаємо зменшення надходжень до місцевих бюджетів, зростанням видатків на підтримку громад і забезпечення базових послуг. Згідно з даними Міністерства фінансів України, у 2022 році доходи місцевих бюджетів скоротилися на 27,5% порівняно з довоєнним періодом, що спричинено значним скороченням економічної активності, особливо в регіонах, які постраждали від військових дій. Окрім цього, місцеві органи влади стикаються зі зростанням витрат на соціальні послуги, допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та забезпечення безпеки громадян. Ці виклики не є однорідними по всій країні: наприклад, західні регіони України зазнали відносно менших втрат, тоді як прифронтові та окуповані території втратили до 70-90% своїх доходів [1]. Така ситуація змушує місцеві органи влади шукати нові джерела доходів, зокрема через інноваційні підходи, такі як електронні аукціони для оренди комунального майна, які, попри загальне скорочення економічної активності, дозволили збільшити надходження на 30-40%.

Розкриваючи основний зміст статті та ідею викликів у сфері фінансів місцевого самоврядування як у воєнних умовах, так і після закінчення війни, важливо простежити еволюцію від мікро- до макро-рівня, демонструючи адаптацію фінансових механізмів та їх вплив на розвиток громад і регіонів.

1) Трансформація фінансової бази місцевого самоврядування в умовах війни. Воєнні дії в Україні призвели до радикальної зміни фінансового ландшафту місцевого самоврядування. За даними Міністерства

фінансів, у 2022 році доходи місцевих бюджетів скоротилися на 27,5% порівняно з довоєнним 2021 роком. Це скорочення не було рівномірним: якщо у західних регіонах падіння становило 15-20%, то у прифронтових та окупованих територіях – до 70-90%. Така ситуація створила безпрецедентний виклик для фінансової системи місцевого самоврядування, вимагаючи швидкої адаптації та пошуку нових джерел доходів. У відповідь на ці виклики, громади почали активно впроваджувати інноваційні підходи до управління фінансами. Наприклад, деякі міста запровадили системи електронних аукціонів для оренди комунального майна, що дозволило збільшити надходження від цього джерела на 30-40% навіть в умовах економічного спаду. Інші громади зосередилися на оптимізації видатків, впроваджуючи енергоефективні технології та смарт-системи управління комунальними послугами, що дозволило скоротити витрати на 15-20% у короткостроковій перспективі.

2) Диверсифікація джерел доходів як ключ до фінансової стійкості. Одним з головних викликів для фінансів місцевого самоврядування як під час війни, так і в післявоєнний період, є надмірна залежність від обмеженої кількості джерел доходів. До війни близько 60% доходів місцевих бюджетів формувалося за рахунок податку на доходи фізичних осіб. Воєнні дії та економічна криза показали вразливість такої структури доходів. У відповідь на це, громади почали активно шукати шляхи диверсифікації своїх доходів.

Аналіз міжнародного досвіду показує, що громади з більш диверсифікованою структурою доходів демонструють на 15-20% вищу стійкість до економічних шоків. В Україні ця тенденція проявляється у зростанні інтересу до місцевих податків і зборів, розвитку комунальних підприємств як джерела доходів, а також у пошуку нових форм економічної активності. Наприклад, деякі громади почали активно розвивати зелений туризм, що дозволило збільшити надходження від туристичного збору на 50-70% навіть у воєнний час. Інші зосередилися на розвитку місцевих ринків та підтримці малого бізнесу, що сприяло збільшенню надходжень від єдиного податку на 10-15% у 2023 році порівняно з 2022 роком.

Аналіз досвіду дає можливість зробити наступні узагальнення щодо основних моделей фінансування місцевого самоврядування у світі. Базових моделей три: податкова модель, трансфертна модель, комбінована модель.

В рамках податкової моделі місцеві бюджети формуються переважно за рахунок місцевих податків (на нерухомість, доходи, споживання тощо). Ця модель стимулює місцеві органи влади до ефективного управління своїми ресурсами, оскільки доходи бюджету безпосередньо залежать від економічної активності на території громади.

При трансфертній моделі значна частина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів від центрального уряду. Ця модель дозволяє забезпечити мінімальний рівень фінансування всіх територій, але може знижувати стимул до ефективного управління місцевими ресурсами.

Комбінована модель поєднує елементи податкової та трансфертної моделей. Більшість країн використовують саме комбіновану модель, оскільки вона дозволяє збалансувати інтереси центральної та місцевої влади.

3) Цифровізація та інновації в управлінні місцевими фінансами. Війна стала каталізатором процесів цифровізації в управлінні місцевими фінансами. За оцінками експертів, впровадження цифрових технологій у фінансовий менеджмент на місцевому рівні може підвищити ефективність використання бюджетних коштів на 10-15% та значно збільшити прозорість фінансових потоків. В Україні ця тенденція проявляється у широкому впровадженні систем електронного документообігу, створенні онлайн-платформ для сплати місцевих податків і зборів, а також у розвитку систем аналітики та прогнозування бюджетних надходжень. Наприклад, впровадження системи електронних закупівель ProZorro на місцевому рівні дозволило заощадити до 20% бюджетних коштів на закупівлях. Крім того, цифровізація сприяє підвищенню прозорості та підзвітності місцевої влади. За даними опитувань, проведених у 2023 році, рівень довіри громадян до місцевої влади в громадах, які активно впроваджують цифрові інструменти прозорості, на 25-30% вищий, ніж у громадах з традиційними підходами до управління.

4) Співробітництво громад як механізм посилення фінансової спроможності. В умовах обмежених ресурсів та необхідності відновлення інфраструктури, співробітництво між громадами стає критично важливим інструментом посилення фінансової спроможності місцевого самоврядування. Аналіз проектів співробітництва громад в Україні показує, що об'єднання ресурсів для реалізації спільних проектів дозволяє економити від 20% до 40% бюджетних коштів порівняно з реалізацією аналогічних проектів окремими громадами. Особливо ефективним є співробітництво у сферах поводження з твердими побутовими відходами, водопостачання та водовідведення, розвитку транспортної інфраструктури. Наприклад, проект співробітництва п'яти громад Львівської області у сфері поводження з відходами дозволив зменшити витрати кожної громади на 30% та залучити додаткові інвестиції в розмірі 5 млн євро від міжнародних донорів. Такі проекти не лише підвищують ефективність використання ресурсів, але й створюють синергетичний ефект, стимулюючи економічний розвиток цілих регіонів.

5) Фінансові механізми відновлення та розвитку в післявоєнний період. Підготовка до післявоєнного відновлення вже зараз ставить перед місцевим самоврядуванням нові фінансові виклики. За оцінками експертів, загальна вартість відбудови України може перевищити 500 млрд доларів США, значна частина яких буде спрямована на відновлення місцевої інфраструктури. Це вимагає розробки нових

фінансових механізмів та інструментів, здатних ефективно залучати та розподіляти ресурси на місцевому рівні. Одним з таких механізмів може стати розвиток муніципальних облігацій. Міжнародний досвід показує, що муніципальні облігації можуть забезпечити до 20-30% інвестиційних потреб місцевого самоврядування. В Україні цей інструмент поки що недостатньо розвинений, але його потенціал значний. Наприклад, у 2021 році місто Львів успішно розмістило облігації на суму 600 млн грн, що стало важливим прецедентом для інших міст. Розвиток ринку муніципальних облігацій може стати важливим джерелом фінансування відбудови та розвитку громад у післявоєнний період.

6) Адаптація системи міжбюджетних відносин до нових реалій. Війна виявила недоліки існуючої системи міжбюджетних відносин в Україні, яка виявилася недостатньо гнучкою для реагування на швидкі зміни фінансової спроможності громад. У післявоєнний період необхідно буде розробити нову модель фінансового вирівнювання, яка враховуватиме не лише поточний фінансовий стан громад, але й їх потенціал відновлення та розвитку. Аналіз міжнародного досвіду післявоєнного відновлення показує, що ефективна система фінансового вирівнювання може зменшити регіональні диспропорції на 30-40% протягом 5-7 років після завершення конфлікту. Для України це означає необхідність розробки динамічної моделі розподілу трансфертів, яка враховуватиме як поточні потреби громад, так і їх потенціал економічного зростання. Важливим елементом такої моделі може стати впровадження «формули відновлення», яка враховуватиме ступінь руйнувань та потенціал відновлення кожної громади при розподілі державної підтримки.

7) Розвиток фінансової автономії та відповідальності місцевого самоврядування. Ключовим викликом у післявоєнний період стане забезпечення балансу між необхідністю централізованого фінансування відбудови та збереженням фінансової автономії місцевого самоврядування.

Досвід інших країн, які пройшли через війну на своїй території (Німеччина, Сербія і Хорватія та ін.) показує, що надмірна централізація фінансових ресурсів може призвести до зниження ефективності їх використання та гальмування місцевих ініціатив. З іншого боку, повна децентралізація може посилити регіональні диспропорції. Оптимальним рішенням може стати розвиток моделі «відповідального самоврядування», де громади отримують більше фінансових повноважень в обмін на підвищення прозорості та підзвітності. Практика показує, що громади з вищим рівнем фінансової автономії демонструють на 20-25% вищу ефективність використання ресурсів порівняно з громадами, які більше залежать від центральних трансфертів. Впровадження такої моделі вимагатиме розвитку системи фінансового моніторингу та оцінки ефективності на місцевому рівні, а також підвищення фінансової грамотності як місцевих управлінців, так і громадян.

Таким чином, еволюція фінансів місцевого самоврядування від мікро до макро-рівня в умовах війни та післявоєнного відновлення характеризується комплексною трансформацією фінансових механізмів, посиленням співробітництва між громадами та розвитком нових форм фінансової взаємодії. Ці процеси створюють основу для формування більш стійкої та адаптивної системи місцевих фінансів, здатної ефективно відповідати на виклики воєнного та післявоєнного періодів, забезпечуючи сталий розвиток територій та підвищення якості життя громадян.

У післявоєнний період співробітництво між громадами може стати ключовим інструментом для відновлення інфраструктури та розвитку економіки. Проекти спільного інвестування у відновлення інфраструктури, створення нових робочих місць та підтримку МСП можуть сприяти створенню більш стійкої економіки, яка здатна адаптуватися до викликів та забезпечити сталий розвиток територій.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

На основі проведених досліджень можна зробити такі агреговані висновки:

1. Фінанси місцевого самоврядування в умовах війни і після її закінчення стикаються з численними викликами, які вимагають швидкої адаптації та впровадження нових підходів. Від мікроекономічних адаптацій до створення макроекономічних ефектів, що впливають на розвиток цілих регіонів, фінанси місцевого самоврядування еволюціонують, формуючи нові сильні об'єкти і фактори, які забезпечують стійкість і розвиток громад. Співробітництво між громадами, цифровізація та розвиток комунальних підприємств є ключовими елементами цієї трансформації. У післявоєнний період ці механізми можуть стати основою для відновлення і розвитку української економіки, забезпечуючи стабільність і зростання на рівні регіонів і місцевих громад. Впровадження інноваційних фінансових механізмів, підтримка співробітництва між громадами та розвиток місцевої економіки стануть ключовими елементами для забезпечення стійкого економічного зростання та підвищення якості життя громадян.

2. Для досягнення довгострокової фінансової стійкості та підвищення конкурентоспроможності національної економіки України у 2024-2027 роках критично важливо здійснити диверсифікацію джерел доходів місцевих бюджетів та впровадження інноваційних фінансових інструментів. Ефективна цифровізація та оптимізація фінансових процесів на місцевому рівні дозволить знизити витрати, підвищити прозорість та залучити додаткові інвестиції. Співпраця між громадами в реалізації інфраструктурних проектів, підтримка комунальних підприємств та розвиток зеленого туризму сприятимуть стабільному економічному зростанню та посиленню ролі місцевого самоврядування в післявоєнному відновленні.

3. Війна виявила критичні недоліки в існуючій системі міжбюджетних відносин, що потребує негайної розробки нової динамічної моделі фінансового вирівнювання, яка враховуватиме потенціал відновлення та розвитку кожної громади. Впровадження «формули відновлення» для розподілу державної підтримки має стати ключовим інструментом для зменшення регіональних диспропорцій та забезпечення рівного доступу до ресурсів. Розвиток фінансової автономії місцевих органів влади в обмін на підвищення прозорості та підзвітності сприятиме ефективнішому використанню коштів та стимулюватиме економічний розвиток на всіх рівнях.

Література

1. Гібадуллін О.В., Дунаєв І.В., Громов С.О. Складові системи промислового відновлення регіонів в умовах воєнного стану в Україні. Вісник післядипломної освіти: Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування». 2024. Вип. 28 (57). С. 174-205. DOI [https://doi.org/10.58442/2522?9931?2024?28\(57\)](https://doi.org/10.58442/2522?9931?2024?28(57))
2. Касперович Ю.В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни: аналітична доповідь. Київ : Фенікс, 2019. 128 с. ISBN 978-966-136-639- URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/fiskalna-bezpeka-derzhavi-v-umovakh-gibridnoi-viyni>
3. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. – 54 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stykist-gromad-_1_gotove_0.pdf
4. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повоєнному відновленні України : аналіт. доп. / [Я. А. Жаліло, Н. В. Бахур, А. А. Головка та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. – 78 с. – <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.09>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_invest-regioni_03112023.pdf
5. Dunayev I., Byelova L., Kud A., Rodchenko V. Implementing the “government as a platform” concept: the assessment method and an optimal human-centered structure to address technological challenge. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2023. No2 (13 (122)), 6–16. DOI: 10.15587/1729-4061.2023.275613. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/275613>
6. Швайко М.Л., Оковита А.В. Наповнення дохідної частини місцевих бюджетів в умовах воєнного стану// Науковий журнал «Соціальна економіка», 2022. – Випуск 64-С.159-169.
7. Гребенюк Н. О., Швайко М. Л., Тихомирова К. С. Роль краудфандингу у майбутньому України: проблеми та перспективи // Науковий журнал «Соціальна економіка», 2023. – Випуск 66. С.120-130. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2023-66>
8. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. Агросвіт. 2020. No 3. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3.3>.
9. Клочан В. В., Мірошник В. О., Надточий К. П. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2020. No 1. С. 142–147. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.1.142>.
10. Кузьмак О. М. Світовий досвід формування бюджетного потенціалу місцевих фінансів в умовах децентралізації. Економічний форум. 2021.No 2. С. 135–14 DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-17>.

References

1. Hibadullin O.V., Dunaiev I.V., Hromov S.O. Skladovi systemy promyslovoho vidnovlennia rehioniv v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. Visnyk pisljadiplomnoi osvity: Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky; Upravlinnia ta administruvannia». 2024. Vyp. 28 (57). S. 174-205. DOI [https://doi.org/10.58442/2522?9931?2024?28\(57\)](https://doi.org/10.58442/2522?9931?2024?28(57))
2. Kasperovych Yu.V. Fiskalna bezpeka derzhavy v umovakh hibrydnoi viyny: analitychna dopovid. Kyiv : Feniks, 2019. 128 s. ISBN 978-966-136-639- URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/fiskalna-bezpeka-derzhavi-v-umovakh-gibridnoi-viyni>
3. Mistseve samovriaduvannia yak chynnyk stiykosti tylu : analit. dop. / [V. H. Potapenko, V. O. Barannyk, N. V. Bakhur ta in.] ; za red. V. H. Potapenka. Kyiv : NISD, 2023. – 54 s. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stykist-gromad-_1_gotove_0.pdf
4. Terytorialno-orientovani mekhanizmy stymulivuvannia investytsiy u povoiennomu vidnovlenni Ukrainy : analit. dop. / [Ia. A. Zhalilo, N. V. Bakhur, A. A. Holovka ta in.] ; za nauk. red. Ya. A. Zhalila. – Kyiv : NISD, 2023. – 78 s. – <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.09>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_invest-regioni_03112023.pdf
5. Dunayev I., Byelova L., Kud A., Rodchenko V. Implementing the “government as a platform” concept: the assessment method and an optimal human-centered structure to address technological challenge. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2023. No2 (13 (122)), 6–16. DOI: 10.15587/1729-4061.2023.275613. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/275613>
6. Shvaiko M.L., Okovyta A.V. Napovnennia dokhidnoi chastyny mistsevykh biudzhetiv v umovakh voiennoho stanu// Naukovyi zhurnal «Sotsialna ekonomika», 2022. – Vypusk 64-S.159-169.
7. Hrebenuk N. O., Shvaiko M. L., Tykhomyrova K. S. Rol kraudfandyngnu u maibutnomu Ukrainy: problemy ta perspektyvy // Naukovyi zhurnal «Sotsialna ekonomika», 2023. – Vypusk 66. S.120-130. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2023-66>
8. Katan L. I., Kachula S. V., Demchuk N. I., Pavlova D. K. Formuvannia mistsevykh biudzhetiv v umovakh reformuvannia suspilnykh finansiv Ukrainy. Ahrosvit. 2020. No 3. S. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3.3>.
9. Klochan V. V., Miroshnyk V. O., Nadtochy K. P. Osoblyvosti obiednannia terytorialnykh hromad v Ukraini. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2020. No 1. S. 142–147. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.1.142>.
10. Kuzmak O. M. Svitovyi dosvid formuvannia biudzhetnoho potentsialu mistsevykh finansiv v umovakh detsentralizatsii. Ekonomichnyi forum. 2021.No 2. C. 135–14 DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-17>.